

A FEJLŐDÉS ÁRA VAGY AZ ELMARADOTTSÁG ÁTKA? AZ ÖNGYILKOSSÁG ALAKULÁSA MAGYARORSZÁG KÖZSÉGEIBEN*

A probléma felvetése

Az öngyilkosság melegeggyai a múltban elsősorban a városok voltak; a falvak viszonylag védettnek bizonyultak a deviáns viselkedés e formájával szemben. Természetesen mindig akadtak kivételek, ahogyan mindig akadtak kutatók is, akik az önpusztítás városokban tapasztalt sűrűbb előfordulását egyszerűen a halálozások pontosabb nyilvántartásával és más hasonló torzító tényezők befolyásával magyarázták. Mégis, a településtípusok között mutatkozó különbségek elég tartósak és általánosak voltak ahhoz, hogy az öngyilkosságot a szakemberek többsége és a szélesebb közvélemény egyaránt a modern városi civilizáció vadhajításának tekintse.

Napjainkra azonban alapvetően megváltozott a helyzet. Az utóbbi néhány évtizedben a világ számos országában jelentősen emelkedett a vidéki öngyilkosságok gyakorisága, s ennek nyomán nem csupán szűkült a rés az egyes településfajták között, de több helyen ma már a falvak vezetnek e szomorú statisztikát.

Hasonló fordulat tanúi lehetünk hazánkban is. A múlt század végétől úgyszólván egészen a második világháború befejezéséig Budapest öngyilkossági arányszáma több mint a másfélszerese volt az országos átlagnak. Ezt a hatvanas és hetvenes évek folyamán a településtípus szerinti különbségek fokozatos kiegyenlítődése követte, újabban pedig már egyértelműen a községek rovására nyílik az olló a főváros és a falvak között.

Mivel magyarázható az önpusztító magatartás vidéken megfigyelt rohamos terjedése? Ismerve a fiatalok viszonylag magas arányát a községekből elvándorlók között, kézenfekvő volna e folyamatot egyszerűen a helyi társadalom elöregedésének a számlájára írni. Mivel az idősök körében különösen nagy az öngyilkosság kockázata, e korosztály népességbeli arányának emelkedése mintegy automatikusan növeli e deviáns viselkedésforma gyakoriságát. Az adatok tanúsága szerint azonban e tényező szerepe meglehetősen csekély: amint azt egy korábbi munkámban kimutat-

* Ez az írás — „A probléma felvetése” című rész kivételével, amely újonnan készült — egy angol nyelvű előadás fordítása. A magyar szöveg elkészítésében Hegedűs Rita és Szuly Kinga volt segítségemre, amit ezúton is szeretnék megköszönni. A cikk alapjául szolgáló vizsgálatot a Társadalmi Beilleszkedési Zavarok kutatási program keretében végeztem. A programot vezető Pataki Ferenc támogatása nagymértékben hozzájárult munkám sikeréhez. Az adatgyűjtésben Barna József (VÁTI), Juhász Éva (TÁRKI), Kovács Jánosné (KSH), Liptay Gabriella (BKE Szociológia Tanszék), Merkl Ildikó (TÁRKI) és Schaeffer Lajos (KSH) segítettek. Szakmai tanácsaikért köszönettel tartozom Cseh-Szombathy Lászlónak és Róna-Tas Ákosnak.

tam, a falvak öngyilkossági arányszáma a hetvenes évek folyamán lényegesen meredekebben ívelt felfelé annál, amit pusztán a korösszetétel módosulása indokolt.

Mostani dolgozatomban két olyan magyarázat tapasztalati ellenőrzésére teszek kísérletet, amelyek az iménti demográfiai érveléssel ellentétben nem csupán látszólagosnak, a népesedési folyamatok műtermékének tekintik a községekben élők öngyilkossági veszélyeztettségének növekedését. Az egyik szerint (Jarosz 1985) e növekedés lényegében a *modern ipari-városi életviszonyok térhódításának* következménye: amint a korábban a városokban lezajlott társadalmi-gazdasági változások elérték a falvakat, amint az iparosodás és az új magatartásminták megjelenése nyomán a vidék mind inkább fölzárkózott az urbanizáció magasabb fokán álló településekhez, úgy szaporodtak a községekben azok a deviáns jelenségek — köztük az önpusztítás —, amelyek egykor jórészt a városokra korlátozódtak. Ebben a felfogásban a falvak mintegy megkésett követői a városoknak; sorsuk alakulásában amazok története ismétlődik.

A másik elképzelés (Wilkinson—Israel, 1984) a falvak hagyományos *földrajzi adottságainak megváltozott szerepével* hozza összefüggésbe az öngyilkosság terjedését. A múltban, amikor a mindennapi élet döntően a falu határán belül zajlott, a községek szétszórt elhelyezkedése, térbeli elszigeteltsége elősegítette az ott élő népesség egységes, szilárd közösséggé formálódását. Napjainkban, a fejlett településközi munkamegosztás korában azonban ugyanezek a földrajzi sajátosságok már nem erősítik, hanem épp ellenkezőleg, gyengítik a helyi társadalom összeforrottságát.

A kétféle magyarázatból a vidék modernizálódásának s e modernizálódás hatásának eltérő megítélése rajzolódik ki. Az első szerint a falusi közösségek fölbomlása, s ennek nyomán a deviáns magatartásformák elharapózása mögött e településtípus *gyökeres átalakulása* rejlik; az, hogy a mélyreható változások sodrába, az ipari társadalom vérkeringésébe kerülve a vidék elveszítette hagyományos jellegzetességeit, s mind inkább a városok tulajdonságait öltötte magára. A második ezzel szemben épp a *hagyományos vonások továbbélését* hangsúlyozza; továbbélését egy olyan korban, amelyben azonban már teljesen más társadalmatszerveződési formák uralkodnak. Az első felfogásban a községek az általános fejlődési folyamat aktív szereplői; a másodikban épp ellenkezőleg: a mozdulatlan-ság és elmaradottság szigetei egy minden ízében korszerűsödő társadalomban.

A modernizálódás szerepének e kétféle megítélése felbukkan a deviáns magatartással kapcsolatos hazai kutatásokban és vitákban is. Az öngyilkosság, a bűnözés és más hasonló jelenségek terjedését sokan azoknak a mélyreható társadalmi változásoknak — az iparosodásnak, a városiasodásnak s a velük együtt járó foglalkozási és földrajzi mobilitásnak — a számlájára írják, amelyek a népesség tekintélyes részét kiszakították korábbi életkereteiből, s amelyek ezáltal időleges vagy tartós alkalmazkodási zavarok forrásai lehettek. Mások ugyanakkor épp a fejlődés hiányát, illetve megrekedését vagy visszafordulását sejtik a társadalmi problémák szaporodásának hátterében. Ez utóbbi álláspont képviselői gyakran utalnak például

az aprófalvak „leépülésének” kedvezőtlen következményeire, arra, hogy a különféle — oktatási, közigazgatási, vallási és más — intézmények megszűnését általában a helyi társadalom szétesése, de legalábbis az azt összetartó erők jelentős gyengülése kíséri. Idehaza is megoszlanak tehát a vélemények arról, hogy a deviáns viselkedésformák gyakoribbá válása mennyiben a társadalmi-gazdasági fejlődés ára, szükségszerű velejárója, és mennyiben épp ellenkezőleg: a modernizációs folyamat elakadásának, az ipari-városi civilizáció peremére szorulásnak a következménye. Dolgozatom, szándéka szerint, szerény hozzájárulás e fontos kérdés tisztázásához.

A vizsgálat leírása

A módszertani szakirodalom *döntő kísérletnek* nevezi az egymással szemben álló elméletek ellenőrzésének azt a módját, amikor az elméletekből levezetett tapasztalati következményeket úgy választjuk meg, hogy azok *kölcsönösen tagadják* egymást. Az általam végzett vizsgálat effajta döntő kísérletnek tekinthető: a vidéki öngyilkosságok terjedésének kétféle magyarázata között a modernizáció szerepének eltérő megítélése alapján próbáltam meg választani. Ha ugyanis az önpusztítás terjedése a falvakban valóban a vidék mélyreható átalakulásának következménye, akkor azokban a községekben, amelyek előbbre járnak ebben a folyamatban, vélhetőleg sűrűbb az öngyilkosság, mint azokban, amelyek még alig vagy egyáltalán nem léptek a fejlődés útjára. Ebben az esetben tehát *pozitív* összefüggés várható a modernizáció foka és a deviáns viselkedés e formájának gyakorisága között. Ha viszont a másik elképzelés a helyes — vagyis ha a falvak térbeli elszigeteltsége áll a szaporodó vidéki öngyilkosságok hátterében —, akkor inkább *negatív* kapcsolatra számíthatunk: az önpusztítás mértéke ekkor azokon a településeken lesz kiemelkedően magas, amelyeket kevésbé érintettek meg az elmúlt évtizedek változásai, amelyek — kedvezőtlen földrajzi adottságaik miatt — nem tudtak bekapcsolódni a modernizáció folyamatába.

A kutatás 600 véletlenszerűen kiválasztott magyarországi falura terjedt ki. A mintavételi keretet azok a települések alkották, amelyek 1987-ben községnek minősültek. A felhasznált adatok részint a halálozási statisztikából, részint a népszámlálásokból származtak, az elemzés módszere pedig a hagyományos regresszió volt.

A fő magyarázó változó — amivel a modernizáció fokát igyekeztem megragadni — a mezőgazdasági dolgozók 1960. évi népességbeli aránya volt (AGRI60). Hogy ez a mutató valóban az elmúlt évtizedek során bekövetkezett társadalmi-gazdasági átalakulást tükrözze, bevontam az elemzésbe a mezőgazdasági dolgozók 1930. évi arányát is (AGRI30). Ezzel kiszűrtem a korábbi fejlettségi szintben mutatkozó eltéréseket, s az 1960. évi mutató most már valóban az 1930 óta eltelt változást mérte.

A függő változó az öngyilkosságok 1982 és 1986 közötti száma volt. Mivel a település szintű öngyilkossági arányszámok még több év adatait összevonva is rendkívül érzékenyek a véletlen ingadozásokra, a népesség nagyságában mutakó-

zók különbségek kiküszöbölésére nem a hagyományos, vagyis az abszolút számokat arányszámokkal helyettesítő megközelítést választottam, hanem a népesség számát önálló magyarázó változóként (POPUL) vontam be az elemzésbe. Ez a megoldás azonban új problémákat vetett fel.² A hagyományos regresszióelemzés feltételezi, hogy a hibák varianciája a független változók valamennyi értékénél egyforma; ezt hívják a szakirodalomban homoszkedaszticitásnak. Ha viszont egy ritka előfordulású eseményt — mint amilyen az öngyilkosság is — szerepeltetünk függő változóként, akkor ez a feltétel valószínűleg nem teljesül (Chatterjee—Price 1977: 38–39; Cohen—Cohen 1975: 252). Az ilyen események ugyanis gyakran Poisson-eloszlásúak, a Poisson-változóknak pedig az a sajátosságuk, hogy átlaguk egyenlő a varianciájukkal. Következésképpen, ha az átlag együtt mozog a magyarázó változóval — és pontosan ezt várjuk, amikor regresszióelemzést végzünk —, akkor a variancia is ugyanígy együtt mozog vele, azaz a homoszkedaszticitás feltétele nem teljesül. Ezt a nehézséget úgy próbáltam kiküszöbölni, hogy az öngyilkosságok száma helyett annak *négyzetgyökét* használtam függő változóként. Azért választottam a négyzetgyök-transzformációt, mert egy Poisson-változó négyzetgyökének a varianciája független az átlagától (Chatterjee—Price 1977: 39). Ez a megoldás azzal a további haszonnal is járt, hogy a függő változó eloszlása közelebb került a normálishoz, ami a szignifikancia teszt alkalmazásának egyik feltétele.

Eredmények

Az 1. táblázatban bemutatott eredmények megkérdőjelezik azt az elképzelést, amely a modernizáció térhódításában látja a községi öngyilkosságok terjedésének fő okát.

1. táblázat

A modernizáció hatása az öngyilkosságra: a regresszióelemzés eredményei

Variable	Coefficient	Standard error	T-value	Significance of T-value
AGRI60	.011958	.002798	4.274	.0000
POPUL	1.257085E-04	4.81075E-06	26.131	.0000
AGRI30	8.705588E-04	.003862	.225	.8218
Constant	-.329171	.252435	-1.304	.1928
N = 526 R ² = .58965 Adj. R ² = .587292				

Amint azt az AGRI60 nevű változó pozitív regressziós együtthatója jelzi, az elmáradott településeken lényegesen gyakoribb volt az öngyilkosság a nyolcvanas években, mint azokban a falvakban, amelyek előbbre jártak a társadalmi–gazdasági átalakulásban. A mélyreható változások tehát, úgy tűnik, nincsenek káros hatással a

lelki egészségre; épp ellenkezőleg: a változás *hiánya*, a társadalom többi részétől való leszakadás az, ami növeli az önpusztítás kockázatát.

Alternatív magyarázatok

Mindezeket az eredményeket azonban óvatosan kell kezelnünk. Az egyik tényező, amely torz következtetések forrása lehet, a *népesség összetétele*. Azokban a falvakban, amelyekben a fejlődés szintje alacsony, értelemszerűen nagyobb a mezőgazdasági keresők aránya, és rendszerint magasabb az átlagéletkor is. Mivel a mezőgazdasági dolgozók, illetve az idősek körében általában meglehetősen nagy az önpusztítás kockázata, könnyen lehet, hogy a fejletlen területeken nem az elmaradottság miatt gyakori az öngyilkosság, hanem egyszerűen azért, mert nagyobb a súlya a népességben azoknak a csoportoknak, amelyek eleve veszélyeztetettebbek az önpusztítás szempontjából. Bár az ilyen csoportok túlsúlya — részben legalábbis — kétségtől az alacsony fejlettségi szint követ- kezménye, mégis van értelme annak, hogy elkülönítsük az összetételhatást a helyi környezet valódi befolyásától.

A kormegoszlásban tapasztalható eltérések kiszűrése érdekében megismétltem az elemzést az életkor mint új magyarázó változó (AGE) bevonásával. A kis eset-szám miatt két nagy korcsoporttal dolgoztam, 0-val kódolva a 60 éven aluliakat, 1-gyel pedig a 60 éves vagy annál idősebb személyeket.

2. táblázat

*A modernizáció hatása az öngyilkosságra a korösszetétel hatásának kiszűrése után:
a regresszióelemzés eredményei*

Variable	Coefficient	Standard error	T-value	Significance of T-value
AGRI60	.004814	.001579	3.048	.0024
POPUL	1.621768E-04	7.02194E-06	23.096	.0000
AGRI30	-.002260	.002152	-1.050	.2940
AGE	.171261	.043722	3.917	.0001
Constant	.039353	.140827	.279	.7800
N = 1032	R2 = .38223	Adj. R2 = .37982		

Amint az a 2. táblázatból kitűnik, az elmaradottságnak az öngyilkosságra gyakorolt kedvezőtlen hatása valamelyest csökkent, de még mindig statisztikailag szignifikáns maradt. Az elmaradott területek öngyilkossági arányszáma tehát nem egyszerűen azért magasabb, mert az ott élők idősebbek.

Sajnos a foglalkozást — a szükséges adatok hiánya miatt — nem tudtam bevonni a regresszióelemzésbe, ezért ebben az esetben indirekt standardizálást alkalmaztam. Ez a módszer széles körben használatos a demográfiában (az eljárás részletes

leírását lásd pl. Fleiss 1973: 158–163). Fő előnye, hogy szemben a regresszioelemzéssel vagy a direkt standardizálással, nem igényli a függő változó és a zavaró tényező — esetünkben a foglalkozás — együttes eloszlásának az ismeretét. A módszer alkalmazásához először kategorizáltam a magyarázó változót — a mezőgazdasági dolgozók arányát —, a mediánt választva határpontnak. Ezután az így kialakított két településkategóriára kiszámítottam a standardizált öngyilkossági arányszámokat. A 3. táblázat ezeket az arányszámokat, valamint a ténylegesen megfigyelt, illetve az azonos foglalkozás-specifikus arányszámok feltételezése mellett kapott hipotetikus arányszámokat mutatja.

3. táblázat

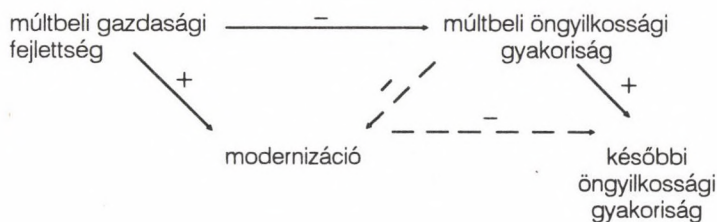
A közvetett standardizálás eredményei

Mezőgazdasági dolgozók aránya 1960-ban	Megfigyelt öngyilkos- sági arány	Várható öngyilkos- sági arány	Közvetetten standardizált öngyilkossági arány
Alacsony	40.56	45.37	40.23
Magas	60.06	49.16	54.97

A két standardizált mutatót összehasonlítva látható, hogy a elmaradott területeken még akkor is nagyobb az öngyilkosság kockázata, ha kiszűrjük a foglalkozási szerkezetben mutatkozó eltéréseket.

Az összetételhatás azonban csak az egyik lehetséges hibaforrás. Egy másik tényező, amelynek torzító hatásával számolnunk kell, a *függő változó szerinti szelekció*. Mivel az öngyilkosság időben egymást követő értékei — sok más társadalmi jelenséghez hasonlóan — általában pozitívan korrelálnak, ha az önpusztítás múltbeli gyakorisága negatív kapcsolatban áll a későbbi társadalmi–gazdasági fejlődéssel, akkor ez hamis negatív összefüggést eredményezhet a modernizáció és a későbbi öngyilkossági arányszám között. Vagyis elképzelhető, hogy az elmaradott településeken nem a társadalmi átalakulás hiánya miatt volt gyakoribb az önpusztítás a nyolcvanas években, hanem azért, mert ezekben a falvakban *már a múltban is* sűrű volt az öngyilkosság, s az ilyen „deviáns múltú” községekben később azután lassú volt a társadalmi–gazdasági fejlődés üteme. Bár az önpusztítás korábbi gyakoriságának a későbbi fejlődésre gyakorolt közvetlen oksági hatása nem tűnik túlzottan valószínűnek, a múltbeli fejlettségi szint mint harmadik változó létrehozhat hamis kapcsolatot e két tényező között. (Lásd az alábbi ábrát, ahol a szaggatott vonal jelzi a hamis összefüggéseket.)

A fenti érvelésből nem csupán a szelekciós hatás mechanizmusa rajzolódik ki, hanem egyszerre mind az a mód is, ahogyan e hatást kiszűrhetjük. Ha ugyanis a szelekciós torzítás fő forrása valóban az, hogy a múltbeli gazdasági helyzet hamis kapcsolatot hoz létre az önpusztítás korábbi mértéke és a későbbi modernizáció között, akkor nekünk mindössze annyi dolgunk van, hogy a múltbeli fejlettség valamilyen mutatóját kontroll változóként bevonjuk az elemzésbe. A mezőgazdasági dolgozók 1930. évi aránya egyike ezeknek a mutatóknak, ennek a változónak a szerepeltetése pedig — amint azt láttuk (1. táblázat) — nem befolyásolja a későbbi modernizációnak az öngyilkosságra gyakorolt hatását. Valószínűnek látszik tehát, hogy az öngyilkosságoknak a nyolcvanas években tapasztalt sűrű előfordulása az elmaradott településeken nem pusztán annak a következménye, hogy e falvak lakói már a múltban — az 1940-es és 1950-es években elkezdődött mélyreható átalakulást megelőzően — is hajlamosabbak voltak az önpusztításra.

Kiküszöbölve a népességösszetétel és a szelekció lehetséges torzító hatásait, szembe kell néznünk egy további problémával.¹ A modernizációnak az a mutatója, melyet ebben a kutatásban használtam, alkalmas ugyan a mezőgazdaság és a többi gazdasági szektor közötti folyamatok megragadására, nem érzékeny viszont a mezőgazdaságon belül lezajló változásokra. Lehetséges ezért, hogy ami a változás hiányaként jelenik meg, az valójában a magyar parasztság nagy átalakulása — a saját földjén gazdálkodó magángazdától a nagy szövetkezetekben alkalmazott munkavállalóig. Ha tényleg ez a helyzet, akkor az öngyilkosság sűrű előfordulása a nagy mezőgazdasági népességgel rendelkező falvakban nem az elmaradottság, hanem inkább az erőszakos téjeszesítés kedvezőtlen hatását mutatná.

Többféleképpen is megpróbáltam ellenőrizni ezt az alternatív magyarázatot. Egyrészt újrafuttattam a regressziót a modernizáció egy olyan új mutatójával, amelyet valószínűleg kevésbé torzít a mezőgazdasági termelés formájában az 1950-es és 1960-as években bekövetkezett drámai változás. Ez az új mutató az 1949 és 1969 közötti — a kiinduló népesség százalékában kifejezett — vándorlási egyenleg volt (MIGRA). Ha ezt a változót használva a gazdaságilag fejletlenebb falvakban még mindig gyakoribb az öngyilkosság, akkor ez megerősíti azt az eredeti értelmezést, miszerint az elmaradottság áll az önpusztítás terjedése mögött. Amint az a 4. táblá-

zatból kitűnik, a vándorlási egyenleg együttthatója szignifikáns és a várt előjelű: minél nagyobb a népességveszteség, annál nagyobb az öngyilkosság kockázata.

4. táblázat

Regresszióelemzés a modernizáció új mutatójával

Variable	Coefficient	Standard error	T-value	Significance of T-value
MIGRA	-.004885	.001745	-2.799	.0053
POPUL	1.259725E-04	4.88241E-06	25.801	.0000
AGRI30	.009273	.003076	3.015	.0027
Constant	-.319823	.255570	-1.251	.2113
N = 526	R2 = .58157	Adj. R2 = .57916		

Megpróbáltam más módon is tisztázni a kérdést: tapasztalati következményeket származtattam az alternatív magyarázatból. Ha az öngyilkosság sűrűbb előfordulása azokban a falvakban, ahol a mezőgazdasági munkások aránya nagyobb, tényleg az erőszakos téeszésítés miatti stressznek tulajdonítható, akkor a kapcsolatnak *gyengébbnek* kellene lennie azokban a községekben, ahol a nagyüzemi mezőgazdasági termelésnek mélyebb történelmi hagyományai vannak, mivel ezeken a településeken az emberek feltételezhetően könnyebben alkalmazkodtak az új helyzethez. A feltevés ellenőrzésére egy interakciós változót vontam be az elemzésbe (INTERACT): a mezőgazdasági dolgozók 1960. évi arányát összeszoroztam a cselédeknek a mezőgazdasági népességen belüli 1930. évi arányával (FARMHAND). Csökkentendő a korrelációt a létrehozott új változó és az eredeti mutatók között, az adatokat az Aiken és West (1991) által javasolt módon transzformáltam, vagyis először a változókat átlagtól vett eltérésként fejeztem ki, majd az így módosított értékeket szoroztam össze.

Az eredmények, amint azt az 5. táblázat mutatja, nincsenek összhangban azzal a feltevéssel, miszerint a nagyüzemi mezőgazdaság történelmi hagyománya mérsékli a későbbi téeszésítés kedvezőtlen hatásait. Ennek alapján megalapozottnak látszik az a következtetés, hogy a mezőgazdasági dolgozók arányának az öngyilkosságra gyakorolt befolyása valóban a társadalmi-gazdasági elmaradottság, nem pedig a kollektivizálás káros következményeit tükrözi.

5. táblázat

A nagyüzemi mezőgazdasági termelés történeti hagyományának interakciós hatása

Variable	Coefficient	Standard error	T-value	Significance of T-value
POPUL	1.258762E-04	4.84795E-06	25.965	.0000
AGRI30	4.797429E-04	.003959	.121	.9036
FARMHAND	-.001917	.004086	-.469	.6391
AGRI60	.012132	.002829	4.288	.0000
INTERACT	6.173181E-06	2.19060E-04	.028	.9775
Constant	.500908	.328501	1.525	.1279
N = 526 R2 = .58983 Adj. R2 = .58588				

A deviáns szubkultúra szerepe

Az elmaradottság hatása, e hatás erőssége feltehetőleg nem független az öngyilkosság mint magatartás társadalmi megítélésétől. A társadalmi-gazdasági változások hiányának kedvezőtlen befolyása valószínűleg erősebb azokon a településeken, ahol a népesség nagy része elfogadja az önpusztítást mint a mindennapi életben fölmerülő problémák „megoldásának” egyik lehetséges módját. Interakciós hatást gyaníthatunk tehát egyfelől azon tényezők között, melyek az önkéntes halál felé *taszítják* az embereket, másfelől azok között, melyek az élet feladása felé *húzzák* őket; ez utóbbiak felerősítik az előbbieket szerepét.

E gondolatmenet ellenőrzésére interakciós változót hoztam létre: a mezőgazdasági dolgozók 1960. évi arányát összeszoroztam az adott falut magába foglaló megye 1964 és 1966 közötti öngyilkossági arányszámával, ez utóbbi mutatót használva a deviáns szubkultúra közelítő mutatójaként (COUNTY). A multikollinearitást csökkentendő ezúttal is az Aiken és West által javasolt transzformációt alkalmaztam.

A számítási eredmények a 6. táblázatban láthatók.

6. táblázat

A deviáns szubkultúra interakciós hatása

Variable	Coefficient	Standard error	T-value	Significance of T-value
POPUL	1.147348E-04	5.07793E-06	22.595	.0000
AGRI60	.010662	.002731	3.904	.0001
AGRI30	-4.85396E-04	.003698	-.131	.8956
COUNTY	.029554	.006212	4.757	.0000
INTERACT	.001367	3.70511E-04	3.689	.0002
Constant	.659620	.308275	2.140	.0328
N = 526 R2 = .62694 Adj. R2 = .62335				

A „deviáns szubkultúra” léte, úgy tűnik, valóban felerősíti az elmaradottság hatását: ahogy azt az interakciós változó pozitív együttthatója jelzi, ez a hatás annál nagyobb, minél magasabb a megye öngyilkossági arányszáma, azaz minél mélyebben gyökerezik a lakosságban az öngyilkossággal szembeni tolerancia.

Következtetések

Dolgozatom elején két különböző elképzelést vázoltam föl, amelyek a vidéki öngyilkosságok terjedését próbálták megmagyarázni. A bemutatott eredmények egyértelműen cáfolják a kettő közül az elsőt, amelyik a modernizáció káros következményeit hangsúlyozza, és alátámasztani látszanak a másodikat, azt, amelyik a földrajzi tényezőknek a társadalmi integráltságra gyakorolt hatását állítja középpontba.

Bár a két magyarázat közötti választás önmagában is fontos, a vizsgálat eredményeinek megítélésem szerint ezen túlmutató jelentőségük is van. A két elmélet, amelynek tapasztalati ellenőrzésére kísérletet tettem, a szociológia két alapvető paradigmáját, a társadalmi rend forrására vonatkozó felfogások két fő típusát képviseli.² Az első elmélet azt a széles körben elterjedt nézetet tükrözi, miszerint a társadalom integráltságának záloga a normák, értékek és személyközi viszonyok stabilitása, a kapcsolathálók szorossága, zártsága, végül pedig az emberek által követett célok egyformasága, az egyének különféle társadalmi szerepeinek harmóniája.

A második elmélet a társadalmi rendnek egy, az előzőtől alapvetően különböző elképzeléséhez kapcsolódik, amelyet főleg közgazdászok vallanak, és amely most kezd csak teret nyerni a szociológiában.³ E szerint a nézet szerint az ideális társadalmat épp a stabilitás hiánya jellemzi, mivel a jólét alapvető feltétele a változó környezetre adott gyors válasz, a források állandó újraelosztása, ez pedig nagy fokú mobilitással jár, társadalmi és földrajzi értelemben egyaránt.

Ez az alternatív megközelítés a célok és érdekek sokféleségének az értékelésében is eltér a hagyományosabb felfogástól. Mindannyian ismerünk olyan helyzeteket, amelyekben az egyének törekvéseinek azonossága egyáltalán nem növeli a társadalom integráltságát; ellenkezőleg, konfliktust és ellenségességet eredményez. A csúcspont idején tapasztalt közlekedési dugók és a nyári tengerparton tolongó tömeg bőségesen illusztrálja, mekkora hátrányai lehetnek annak, ha az emberek vágyai nem sokszínűek.

Végül a társadalmi rendnek ez az új értelmezése a kapcsolatrendszerek zártságának, szorosságának az előnyeit is megkérdőjelezi. Amint azt Mark Granovetter (1973) kimutatta a gyenge kötések — paradox módon — sokkal fontosabbak lehetnek, mint az erős kapcsolatok; sokkal inkább hozzájárulhatnak a társadalom integráltságához. Ez azért van, mert a gyenge kötések hidat alkotnak azok között a társadalmi csoportok között, amelyek másképp nem kapcsolódnának egymáshoz.

Két különböző paradigma rejlik tehát a vidéki öngyilkosságok alakulását magyarázó két elmélet mögött, és az elméletek ellenőrzése révén egyszersmind magukat a paradigmákat is értékeli. A bemutatott eredmények alapján a hagyományos felfogás, amely a stabilitás, a szoros, zárt kapcsolatháló és az egyformaság szerepét hangsúlyozza, úgy tűnik, átgondolásra szorul. Ebből azonban nem következik, hogy azt a durkheimi gondolatot, amely szerint a társadalmi integráltság megóv az önpusztítástól — s amely általában a hagyományos paradigmához kapcsolódik — el kellene vetni. A társadalmi rend új értelmezése és az öngyilkosság ezen alapuló magyarázata teljes mértékben elismeri a társadalmi integráltság jelentőségét, pusztán másutt keresi azokat a tényezőket, amelyek a társadalom összeforrottságát erősítik. Nem a társadalmi integráltság és az öngyilkosság oksági kapcsolatát kell tehát újraértékelni, hanem sokkal inkább az integráltság számára kedvező feltételekre vonatkozó nézeteinket.

Jegyzetek

- ¹ Ennek a kérdésnek a felvetéséért Róna-Tas Ákosnak (University of California, San Diego) tartozom köszönettel.
- ² A társadalmi integráltság kétféle felfogásának megkülönböztetésekor nagyban támaszkodtam Mancur Olson kitűnő tanulmányára (Olson 1969).
- ³ A társadalmi integráltságnak ezt a másodikként említett felfogását képviselő szociológusok közül mindegyiknél Mark Granovetter (1973) és Peter Blau (1977) nevét kell megemlíteni. Ide sorolható a szerepkonfliktus lelki egészségre gyakorolt hatásának Peggy Thoits által adott újraértelmezése is (Thoits 1983), valamint Stark elmélete, amelynek középpontjában a vallási pluralizmus és a társadalmi integráltság kapcsolata áll (Stark 1992).

Hivatkozások

- Aiken, L. S.—S. G. West 1991. *Multiple regression: testing and interpreting interactions*. Newbury Park: Sage
- Blau, P. M. 1977. *Inequality and heterogeneity*. A primitive theory of social structure. New York
- Chatterjee, S.—B. Price 1977. *Regression analysis by example*. New York: Wiley
- Cohen, J.—P. Cohen 1975. *Applied multiple regression/correlation analysis for the behavioral sciences*. Hillsdale, N. J.: Lawrence Erlbaum
- Fleiss, J. 1973. *Statistical methods for rates and proportions*. New York: Wiley
- Granovetter, M. S. 1973. The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78, 1360–1380.
- Jarosz, M. 1985. Suicides in Poland as an indicator of social disintegration. *Social Indicators Research*, 16, 449–464.

- Olson, M. 1969. The relationship between economics and the other social sciences: the province of a „social report“. In: Lipset, S. M. (Ed.) *Politics and the social sciences*. New York, London, Toronto: Oxford University Press 137–162.
- Stark R. 1992. Do Catholic societies really exist? *Rationality and Society*, 4: 261–271.
- Thoits, P. 1983. Multiple identities and psychological well-being: a reformulation and test of the social isolation hypothesis. *American Sociological Review*, 48, 174–187.
- Wilkinson, K. P.—G. D. Israel 1984. Suicide and rurality in urban society. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 14, 187–200.